1700-1774 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER

FETİHLERDEN SAVUNMAYA

Osmanlı Devleti, Sultan II. Mustafa Dönemi'nde büyük toprak kayıplarına neden olan 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul Antlaşmalarını imzaladı.

Sultan III. Ahmed Dönemi'nde devletin dış siyasetini Karlofça Antlaşması'nın etkileri belirledi. Bu nedenle XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'yla kaybedilen toprakları geri almaya çalıştı.

İsveç Kralı XII. Şarl, 1709 yılında Poltova'da Rus Çarı I. Petro'ya yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığındı.

Rusya bir taraftan İstanbul Antlaşması'na aykırı olarak Azak ve Dinyeper'de yeni kaleler ve donanma inşa ettirirken diğer taraftan Balkanlardaki Ortodoksları, Osmanlı yönetimine karşı kışkırttı. Rus ordusunun, Osmanlı topraklarına özellikle Kırım'a sınır ihlalleri yapması üzerine Osmanlı Devleti, 1710 yılında savaş kararı aldı. Böylece Rusya ile uzun yıllar devam edecek olan Boğazlar Meselesi'nin temelini teşkil eden ilk savaş başladı.

Çar I. Petro da XII. Şarl'ın kendisine teslim edilmemesini gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. 1711'de Osmanlı ordusu ile Rus ordusu Prut Nehri kenarında karşılaştı. Rus kuvvetleri, Osmanlı ordusu tarafından Prut'ta imha edilmek üzereyken Rusya barış istedi.

1711 yılında imzalanan Prut Antlaşması'na göre

- Ruslar işgal ettikleri topraklardan geri çekilecek,
- İstanbul Antlaşması sonrası yaptığı kale ve istihkâmları yıkacaktı.
- Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmayacak
- Rus tüccarlar Osmanlı ülkesinde serbestçe ticaret yapabilecekti.
- İsveç Kralı XII. Şarl ise ülkesine dönecekti.

Bu antlaşmayla Osmanlılar, İstanbul Antlaşması'yla kaybettiği yerleri geri aldı. Rusya'ya karşı Prut Antlaşması ile elde edilen üstünlük, Osmanlılarda Karlofça Antlaşması ile kaybedilen yerlerin geri alınabileceği inancını güçlendirdi.

Prut Sonrası Gelişmeler

Mora Yarımadası ve bazı Ege adaları, Karlofça Antlaşması ile Venedik'e bırakıldı. Burada yaşayan halk, Venedik'in uyguladığı Katolik baskısı nedeniyle Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Ayrıca Venedik himayesinde bulunan korsanlar, Doğu Akdeniz'de ticaret ve hac gemilerine baskınlar yapıyordu. Bu gelişmelerin Karlofça Antlaşması'nın ihlali olduğu gerekçesiyle Osmanlı Devleti, 1714 yılında Venedik'e savaş ilan etti. Osmanlı ordusunun başarıları sonucu 1715 yılında Mora ve çevresindeki adalar Venedik'ten geri alındı.

Osmanlı ordusunun Dalmaçya'ya yönelmesi üzerine Avusturya, Venedik ile 1716 yılında ittifak antlaşması imzaladı. Osmanlı ordusu Tuna Nehri kıyısında Petervaradin'de Avusturya ordusu ile karşılaştı. Taktiksel hatalar sonucu Osmanlı ordusu bozguna uğradı.

Osmanlı Sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın barış isteği üzerine İngiliz ve Hollanda elçilerinin girişimiyle 1718'de Pasarofça Antlaşması imzalandı.

Karlofça sonrası kaybedilen yerleri geri alma girişimlerinde Rusya ve Venedik'e karşı verdiği mücadelelerde başarılı olan Osmanlı Devleti, Avusturya-Venedik ittifakına karşı başarısız oldu.

Pasarofça Antlaşması'yla Dalmaçya kıyıları Venedik'e verilirken Mora Osmanlı'da kaldı.

1718 Pasarofça Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti, Karlofça ile kaybettiği yerleri geri alma umutlarını kaybetti ve Avrupa'da mevcut topraklarını korumaya yönelik savunma esaslı bir siyaset izlemeye başladı.

1733'te Avusturya ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı gizli bir ittifak antlaşması ile Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmıştı. Bu antlaşmaya göre Azak ve Kırım Rusya'ya; Bosna-Hersek ise Avusturya'ya bırakılmıştı. Rusya'nın Azak ve Kırım'a saldırması sonucu 1736'da Osmanlı ,Rusya'ya savaş ilan etmişti.

1739'da Belgrad Antlaşması: Osmanlı *devletinin gerileme döneminde imzaladığı kazançlı antlaşmadır*. Bu antlaşmayla Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla aldığı yerleri Osmanlı Devleti'ne geri vermek zorunda kalmıştı.

Rusya, Fransa'nın aracılığıyla barış istemişti. Bütün isteklerinden vazgeçen Rusya ile de 1739 yılında yine Belgrat Antlaşması imzalanmış ve Rusya, Azak dâhil bütün işgal ettiği yerleri Osmanlı Devleti'ne bırakmıştı.

Bu antlaşma ile Rusya'nın Azak Denizi ve Karadeniz'de askerî ve ticari gemi bulundurması yasaklanmıştı. Buna karşın Ruslar, Osmanlı topraklarında ticaret yapabilecek ve Hristiyanlarca kutsal sayılan yerleri de serbestçe ziyaret edebilecekti.

Belgrad Antlaşmalarından üstün çıkan Osmanlı Devleti, Avrupa'da yeniden itibar kazanmıştı.

NOT: *Osmanlı devleti*; Belgrat *antlaşmasının imzalanmasında etkili olan Fransa'ya 1740 yılında kapitülasyonlardan sürekli yararlanma hakkı verilmiştir.*

Doğu'da Mücadele ve Safevilerin Sonu

Sultan III. Ahmed'in Safevilerle siyasi ve ticari ilişkileri geliştirmek istediği dönemde İran'daki Afgan Ayaklanmaları, siyasi bunalımları ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle hem Osmanlı Devleti hem de Rusya, dikkatini Kafkasya ve Batı İran'a çevirmiştir.

Osmanlı ve Rus ordularının İran'daki ilerleyişi, bu iki devleti yeniden çatışmanın eşiğine getirmiştir. Fransa'nın arabuluculuk yapmasıyla Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1724'te İstanbul Antlaşması adıyla bir antlaşma imzalanmıştır.

1724'te İstanbul Antlaşması: *Rusya ile Osmanlı devleti arasında yapılan ilk dostluk antlaşmasıdır*. İran topraklarının bir kısmı Rusya ve Osmanlı arasında paylaşılmıştır.

1731 yılında İran ordusunun Revan'a saldırısıyla başlayan savaşta Osmanlılar, İran ordusunu mağlup etmiştir. Barış istemek zorunda kalan Şah Tahmasb ile 1732 yılında Ahmed Paşa Antlaşması imzalanmıştır.

Nadir Han, Şah Tahmasb'ı tahtan indirmiş halkın ileri gelenlerini toplayarak 1736 yılında kendisini Şah ilan ettirmiştir. Böylece İran'da iki yüz otuz altı yıl hüküm süren Safevi hanedanı sona ermiş ve Avşar hanedanı yönetimi ele almıştır.

Osmanlı Padişahı I.Mahmud'un Kırım ve Mısır'dan yardımcı kuvvetler çağırması üzerine Nadir Şah, Osmanlı Devleti'nden barış istemiştir. İki devlet arasında Tahran yakınlarındaki Kerden'de 1746 yılında 2. Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın(Kerden) maddeleri esas alınarak yeni bir antlaşma imzalanmıştır.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı

II. Katerina Lehistan kralının ölümünden sonra kendisine bağlı Stanislav'ı Leh Krallığı'na seçtirmiştir. Buna karşı Leh milliyetçileri, Osmanlı Devleti'nden yardım ve himaye istemiştir.

Rusların, Osmanlı Devleti'ne ait Balta kasabasına saldırması sonrası Kırım Hanı, Kırım Giray'ın 1769'daki seferi ile savaş başlamıştır.

Balkanlarda mücadelenin devam ettiği sırada Rusya, Mora'da da halkı isyana teşvik etmeye çalışmıştır.

Rus donanması 1770 yılı başlarında Mora'da ayaklanma çıkartmak için Baltık Denizi'nden geçerek İngilizlerin de desteğiyle Akdeniz'e açılmış ve Mora Yarımadası açıklarında faaliyet göstermeye başlamıştır.

Ruslar, 6 Temmuz günü Çeşme Limanı'na baskın düzenlemiş ve liman içine ateş kayıkları salarak birbirine çok yakın demirlemiş bulunan Osmanlı donanmasına ait otuz kadar gemiyi ateşe vermiştir.

Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)

1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, *Osmanlı Devleti'nin imzaladığı en ağır antlaşmalardan biri olmuştur*. Bu antlaşma ile ;

- ✓ Kırım'ın Osmanlı Devleti'yle olan bağlılığına son vermiş, Kırım'ı müstakil bir hanlık hâline getirmiş ve böylece Kırım, Osmanlı Devleti'nin himayesinden çıkmıştır.
- ✓ Bununla beraber dinî bakımdan Kırım'ın halifeye bağlılığı devam etmiş ve her iki devlet de Kırım'ın iç işlerine karışmamıştır.
- ✓ Rus ticaret gemileri boğazları kullanacak, Karadeniz ve Akdeniz'de serbestçe dolaşabilecekti.
- ✓ Ruslar, diğer devletlere verilen imtiyazlardan istifade edecek, gerekli yerlerde konsolosluklar açabilecekti *(Bu madde ile Rusya Osmanlı devletinin iç işlerine karışma fırsatı elde etmiştir)*.
- ✓ Rusya, savaş boyunca işgal ettiği Eflâk ve Boğdan'ı Osmanlı'ya geri vermiştir.
- ✓ Kili ve Akkirman (gibi kaleler ile Akdeniz'de ele geçirdiği yerleri de Osmanlı'ya iade etmeyi kabul etmiştir.
- ✓ Rusların İstanbul'da daimî bir orta elçi bulundurmasına ve bir Ortodoks Kilisesi inşasına izin verilmiş ayrıca Rusya bu kilisenin himayesini üstlenmiştir. *(Bu madde ile Rusya Osmanlı devletinin iç işlerine karışma fırsatı elde etmiştir.*
- ✓ Ruslar, kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebilmiştir
- ✓ Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti yenildiği için bir devlete yani Rusya'ya savaş tazminatı ödemiş ve kapitülasyon vermiştir.

AVRUPA'DA DİN SAVAŞLARINDAN MODERN DEVLETE

- ❖ XII. yüzyıldan itibaren İngiltere ve Fransa, Roma Hukuku'na dayanan bir yönetim mekanizması geliştirmiş ve Papalık'tan bağımsız hareket etmek istemiştir. Bu da Avrupa'da kilise ile krallık mücadelesini doğurmuştur.
- ❖ XV. yüzyıldan itibaren ise halk arasında kiliseye karşı eleştiriler artmaya başlamış ve din temelli siyasi mücadeleler başlamıştır.
- ❖ XVII. yüzyıl ortasına kadar devam eden mücadelelerde Habsburg Hanedanı Avrupa'ya hâkim olma amacına ulaşamamış

AVRUPA'DA DEĞİŞİM ÇAĞI

XVI. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da siyasi, sosyal ve ekonomik alanda en yetkili kurum Roma Katolik Kilisesi ve bu kiliseyi temsil eden Papalık 'tır.

Papalık, buralarda Aristo ve Batlamyus'un öğretilerini okutmuştur. Bu öğretilere karşı çıkanlar ise Engizisyon mahkemelerinde yargılanmıştır. Hristiyanlıktan uzaklaşan insanları cezalandırmak amacıyla kurulan Engizisyon mahkemeleri ile kilise kendi ceza mekanizmasını oluşturmuş, bundan dolayı da bilimsel çalışmalar ilerleyememiştir.

Avrupa, İslam kültür ve medeniyeti ile sistemli bir temasa geçmiştir. Arapça ilim ve felsefe eserleri Latinceye tercüme edilmiştir. XI. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar geçen süreçte Batı, İslam dünyasından yaptığı çevirilerle skolastik düşünce yüzünden yitirdiği Eski Yunan felsefesini yeniden keşfetmiştir. Çeviriler aracılığıyla eleştirilecek malzeme ve yeni olgular öğrenen Avrupa, Orta Çağ boyunca kendisini bağlayan otoritelerin baskısına karşı çıkarak bilimsel aydınlanmayı başlatmış ve akıl tutulmasından kurtulmayı başarmıştır.

Rönesans: Yeniden doğuş anlamına gelir. XV. Yy.'da önce İtalya'da başlayan sonra Avrupa'ya yayılan bilim sanat ve edebiyat alanında meydana gelen gelişmelere denir.

Rönesansın İtalya'da ortaya çıkmasının sebepleri:

a) İtalya'nın Mısır, Yunan, Helen ve İslam uygarlıklarıyla yakın ilişkiler içinde olması
b) Ticaret merkezi olması (Kültürel etkileşim)
c) Hristiyanlığın merkezi olması, papayı ziyaret. (Kültürel etkileşim)
d) İtalya'nın Roma ve Helen medeniyetinin merkezi olması

Rönesansın genel sebepleri:

a) Haçlı seferleriyle doğu uygarlığındaki bilim ve teknolojik gelişmenin batıya taşınması
b) Matbaanın etkisiyle yeni buluş ve düşüncelerin her tarafa kolayca yayılması
c) Coğrafi keşiflerini Avrupa halkının zenginleşmesi ve yaşam seviyesinin yükselmesi sonucunda düşünce ve sanat eserlerine değer veren mesen sınıfının ortaya çıkması
d) Üstün yetenekli sanatçıların ortaya çıkması
e) Avrupa'da eski Yunan ve roma medeniyetinden kalma eserlerin incelenmesi, değerlendirmesi
f) Rönesans hareketine öncülük eden diğer bir felsefe de akılcılık yani rasyonalizmdir.
   Rasyonalizm, insan aklının her türlü rehberliği yapacak güçte olduğunu ve başka hiçbir kaynağa gerek olmadığını dile getirir.
g) Hümanizm düşüncesinin ortaya çıkması.
   Hümanizm: insan ve insanın ortaya koyduğu her şeye değer verme düşüncesidir.
   Hümanist akım; şair ve yazar Petrarca (Petrarka) ile başlamıştır.

Rönesansın sonuçları:

a) Skolastik düşünce yani dogmatizm zayıfladı (Kilise öğretilerini kabul etmek ya da kabul etmek zorunda kalmak, gözleme, deneye dayalı olmayan düşünce). Pozitif düşünce yani gözleme, deneye ve araştırmaya dayalı düşünce güçlendi.
b) Hümanizm düşüncesi yaygınlaştı
c) Araştıran, sorgulayan düşünce anlayışı bilimin gelişmesine bu da sanayi inkılabının ortaya çıkmasına sebep oldu
d) Din adamları devlet yönetiminden uzaklaştırıldı yerine sivil bürokratlar getirildi
e) Denizcilikte ve sanayi alanındaki gelişmeler sömürgecilik yarışına sebep oldu
f) Eleştiren, sorgulayan düşünce anlayışının gelişmesi reform hareketine sebep oldu

REFORM HAREKETİ:

Reform
Martin Luther önderliğinde Almanya'da başlayan harekettir.
Reform: Hristiyanlık dinin Katolik mezhebinde yapılan düzenlemelere denir.
Engizisyon Mahkemesi: Kiliseye karşı suç işleyenlerin yargılandığı mahkeme.
Aforoz: Kiliseye karşı suç işleyenlerin dinden çıkarılmasıdır.
Enterdi: Kralıyla birlikte bir ülkenin dinden çıkarılmasıdır.
Sebepleri:

a) Kilisenin endüljans kâğıdı (Günahların affedilmesi karşılığında satılan kâğıt, cennetten arsa satılan kağıttır) sayesinde zenginleşmesi,
b) Halkın fakir olması
c) Rönesansla birlikte Hümanizm ve Pozitif düşüncenin yaygınlaşması
d) İncil'in milli dillere çevrilmesi
e) Matbaanın yeni fikirleri geniş halk kitlelerine yayması
f) Hümanist din adamlarının etkisi

Hümanistler, inanç bakımından İncil'e ve ilk azizlerin öğretilerine bağlı kalınması gerektiğini savunmuştur. Hümanistlerin inançla ilgili bu düşünceleri, Reform hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ruhban sınıfında reform yapılması gerektiğini savunan Hümanistler; İncil'in ve Hristiyanlık inancını içeren metinlerin orijinal şekillerine dönüştürülmesini istemiştir.

Protestanlığın ortaya çıkması ile Papalık, Hristiyanların üzerindeki dinî, politik ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmiştir. Antik Roma'da kullanılan hâliyle kutsal olanın dışını yani dünyevî olanı, dinî olmayanı anlatan bir kavram olan sekülarizm, XVII. yüzyıl sonrasında giderek devlet ve kilise hukukunun ayrımı anlamında kullanılmıştır. Avrupa'da sekülerleşmenin uygulanarak dinî kurumlar ile sembollerin egemenliğinin kaldırılması, uzun bir süreçte gerçekleşmiştir.

REFORM HAREKETİNİN SONUÇLARI

a) Avrupa'da mezhep birliği bozuldu yeni mezhepler ortaya çıktı (Anglikanizm, Kalvenizm, Presbiteryenlik, Protestanlık)
b) Kilise engizisyon mahkemelerinin yetkilerini artırdı. (Engizisyon mahkemesi kiliseye karşı suçların yargılandığı mahkemedir)
c) Eğitim öğretim kiliseden alındı
d) Katolik Kilisesi mallarına el kondu
e) Avrupa'da mezhep savaşları yaşandı

NOT: Lutherciler Alman Kralının yasaklarını kabul etmedikleri için Protestan olarak anıldı.Almanya'da Katolik-Protestan savaşları başladı.Bu savaşlar 1555'te Augsburg (Ogsburg) Antlaşması ile son buldu.

1555'te Augsburg (Ogsburg) Antlaşması: Bu antlaşma ile Alman halkı **mezhep seçme özgürlüğü** kazandı ve Protestanlık mezhebi tanındı.

UYARI: Protestanlık düşüncesi Fransa'da Kalvenizm, İngiltere'de *Anglikanizm* ve İskoçya'da *Presbiteryenlik* mezheplerin ortaya çıkmasına yol açtı.

DİKKAT:

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gibi bir ruhban sınıfı olmadığı için Reform'un etkisi görülmedi. Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks Hristiyanlar diğer milletler gibi doğrudan padişahın himayesindeydi. Devlet onları hem kendi kiliselerine hem de diğer din ve mezheplerin baskılarına karşı koruyarak Avrupa'daki Katolik Hristiyanlar gibi kilise tarafından sömürülmesine izin vermiyordu.

Sekülerleşme

Sekülerizm, kilise etrafında şekillenmiş olan siyasi, sosyal ve ekonomik düzenin yerini dünyevi otoritenin ve onun kurduğu düzenin almasını ifade eden bir terimdir. Seküler anlayış, devleti ve toplumu kilise vesayetinden kurtarma çabasının bir ürünüdür. Başka bir deyişle teokrasiye tepki olarak doğup gelişmiştir. Reform hareketleri sonrası ortaya çıkan sekülerizm, genellikle Protestanlığın benimsendiği ülkelerde yayılma imkânı bulmuştu.

Sekülerizmin hâkim olduğu Batı ülkelerinde kilise, kamu düzeni üzerinde belirleyici olmaktan çıkarak kendi alanına çekildi. Din bireyin vicdanını ilgilendiren bir mesele olarak algılandı ve toplumsal bir olgu olmaktan çıkıp kişiye özel bir nitelik kazandı.

Protestanlığın ortaya çıkması ile Papalık, Hristiyanların üzerindeki dinî, politik ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmiştir. Antik Roma'da kullanılan hâliyle kutsal olanın dışını yani dünyevî olanı, dinî olmayanı anlatan bir kavram olan sekülarizm, XVII. yüzyıl sonrasında giderek devlet ve kilise hukukunun ayrımı anlamında kullanılmıştır.

Merkantilizme göre bir ülkenin zenginlik ölçüsü sahip olduğu altın, gümüş gibi değerli madenlerdir. Servet denilen bu maddi zenginlik aynı zamanda güçlü bir ordu kurmak için gereken temel unsurlardandır. Devletler savaşlar için ihtiyaç duyulan parayı daima hazır bulundurmalı, bunun için de dış ticaret fazlası vermelidir. Merkantilist bir devlet öncelikle iç ticarette vergileri düşürüp yerli üretimi teşvik etmelidir. Dış ticarette ise ham maddelerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklayıp mamul madde ihracını arttırmaya çalışmalıdır. Buna karşılık gümrük vergileri yükseltilerek ithalatı azaltmalıdır. İthalata mecbur kalırsa da mamul madde yerine ham madde satın alıp ihtiyacı olan malı kendisi üretme yoluna gitmelidir.

Otuz Yıl Savaşları (1618-1648): Avrupa'da Katolikler ile Protestanlar arasında yaşanan mezhep savaşlarıdır. Bu savaş Almanya – Avusturya- İspanya ile Fransa, İngiltere Alman Prenslikleri, Çekler,Norveç,Danimarka gibi devletler arasında oldu. Protestanlar bu savaşı kazandı.

Westphalia (Vestfalya)Konferansı ve Antlaşması 1648: Çok taraflı diplomasinin ilk örneğidir. Otuz yıl savaşlarını sona erdiren antlaşmadır.

Kutsal Roma İmparatorluğu, Alman prenslikler, İspanya, Fransa, İsveç, Flemenk temsilcileri 1648'de Almanya'da bir araya gelerek Otuz Yıl Savaşlarına son verecek Vestfalya Antlaşması'na imza atmıştır.

Vestfalya Antlaşması'ndan itibaren Avrupa'da modern devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Modern devlet anlayışında kilisenin, devlet ve toplum üzerindeki etkisinin azaltılması esastır. Böylece merkezî otoritenin, ülkede tek hâkim güç olması sağlanır. Modern devletlerde merkezî bir ordu bulunur ve merkezî otoritenin koyduğu hukuk kuralları her zaman geçerlidir.

Vestfalya Barışı'nın Önemi ve Sonuçları

- Kilisenin dünyevi gücü sınırlandırılmış,
- Kutsal Roma İmparatorluğu zayıflamış,
- Avrupa, kalıcı olarak Katolik ya da Protestan mezhebini benimseyen devletlere bölünmüş,
- Uluslararası alanda modern devletler hukukunun temelleri atılmış,
- Devletler arası antlaşmalar, Papalık tarafından onaylanırken antlaşma metni papaya imzalattırılmamıştır. Avrupa'da dinî etkenlerin yerini, modern diplomasi kuralları almaya başlamıştır.
- Hollanda, Portekiz ve İsviçre bağımsızlıklarına kavuşmuştur.
- Evrensel imparatorluklar yerine, ulus devletler kurulmaya başlamıştır.

DİKKAT: Osmanlı devleti bu savaşlarda Habsburgları zayıflatmak için Protestanları desteklemiştir.

UYARI:*Katolik olan Fransa'nın Protestanlara destek vermesi bu savaşın dini olmaktan çok siyasi olduğunu gösterir.*

DİKKAT. Avrupa'da din alanında başlayan fakat arkasında bir takım siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin bulunduğu mücadelelerin sebebi;**Habsburg Hanedanı'nın** Avrupa'da tek hâkim güç olma isteği ve **Protestanlardır.**

Modern Devlet: Avrupa'da Westphalia Antlaşması'ndan itibaren ortaya çıkmıştır.Modern devlet anlayışında **kilisenin**, devlet ve toplum üzerindeki **etkisinin azaltılması** esastır. Böylece **merkezî otoritenin**, ülkede **tek hâkim güç** olması sağlanmıştır. Modern devletlerde merkezî bir ordu bulunur ve merkezî otoritenin koyduğu hukuk kuralları her zaman geçerlidir.

AVRUPA'DAKİ GELİŞMELER KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ

Coğrafi Keşifler'le (Avrupa'nın Sömürgecilik Faaliyetleri) Zenginleşen Avrupa

Dünya'nın yuvarlak olduğuna ve sürekli batıya giderse Hindistan'ı bulacağına inanan Kolomb, 1492 yılında İspanya adına çıktığı deniz yolculuğunun sonunda Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına ulaştı. Ancak buranın Hindistan olduğunu düşünerek yeni bir kıta keşfettiğinin farkına varamadı. Kristof Kolomb'un ölümünden sonra İtalyan denizci Amerigo Vespucci (Ameriko Vespuçi), Kolomb'un keşfettiği yerlerin Hindistan'a değil, yeni bir kıtaya ait olduğunu söyledi. Bu nedenle kıtaya onun adından dolayı "Amerika" adı verildi.

İspanyollar Amerika kıtasına yeni seferler düzenleyerek Orta ve Güney Amerika topraklarını sömürgeleştirdiler. Portekizliler de Brezilya'ya yerleşerek bu geniş ülkeyi sömürge imparatorluklarının bir parçası hâline getirdiler.

Coğrafi Keşifler'in (Avrupa'nın Sömürgecilik Faaliyetleri) Osmanlı Devleti'ne Etkileri

- Avrupa'da altın ve gümüşün hızla bollaşmasına bağlı olarak artan talep ülke paralarında ani değer kayıplarına ve fiyatların hızla yükselmesine yol açtı. Tarihe "Fiyat Devrimi" adıyla geçen bu değişimden en fazla etkilenen paralardan biri Osmanlı akçesi oldu. Bu dönemde Avrupalılar kendi ülkelerinde fiyatların artmasıyla birlikte daha ucuz hâle gelen Osmanlı mallarını güçlü bir şekilde talep etmeye başladılar. Başta buğday olmak üzere temel gıda maddelerini ve canlı hayvanları; deri, yün, pamuk, ipek, bal mumu, şap gibi ham maddeleri ucuz fiyatlarla Avrupa'ya taşıdılar. Böylece Osmanlı iç pazarlarında mal arzının düşmesine ve dolayısıyla enflasyon denilen fiyat artışına neden oldular.
- Osmanlı toplumunda fiyatların yükselmesi lonca çalışanları ve kentli tüketicileri zor duruma düşürdü. Özellikle liman kentlerine yakın bölgelerdeki zanaatkârlar, ham madde ihracından doğan kıtlık nedeniyle üretime ara vermek zorunda kaldı. Bu da yerli üretimin gerilemesine ve Osmanlı pazarlarına daha fazla yabancı malın girmesine yol açtı.
- Avrupa'da değerli maden miktarı çoğalırken Osmanlı ülkesinde artan ithalat nedeniyle altın ve gümüş miktarı sürekli olarak azaldı. Bu durum para sisteminde bozulmaya yol açtı. Osmanlı Devleti, piyasada nakit açığı şeklinde kendisini gösteren bu sorunu çözmek üzere paranın ayarını ve ağırlığını düşürme işlemi olan tağşişe başvurdu. Bu amaçla o güne kadar saf gümüşten imal edilen akçeye değişen miktarlarda bakır katma yoluna gitti. Devalüasyon anlamına gelen ve sikke tashihi de denilen tağşişler sonucunda akçe, Avrupa paraları karşısında değer kaybetti. Kayıpların iç piyasaya yansıması ise enflasyona yol açtı.
- Osmanlı Devleti fiyatları kontrol altında tutmak amacıyla narh uygulamasına geçti. Narh sistemi; üretilen malın kalitesinin ve fiyatının devlet tarafından belirlenmesidir.

Kapitülasyonların Sürekli Hâle Gelmesinin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Osmanlı Devleti, rekabet hâlinde olduğu devletlere karşı gücünü korumak için önce Fransa'ya, ardından İngiltere ve Hollanda'ya kapitülasyonlar tanıdı.
Kapitülasyonların verilmesinde gümrük gelirlerini arttırma, mal darlığını önleme gibi ekonomik beklentilerin yanı sıra bazı siyasi hedefler de rol oynadı. Başka bir deyişle Osmanlı Devleti kapitülasyonlar yoluyla Avrupa'nın güçler dengesi içinde kendisine müttefik edinme stratejisi izledi. Örneğin Katolik Habsburgların koyduğu silah ambargosunu delmek amacıyla Protestan İngiltere'ye kapitülasyonlar tanıdı.
Kapitülasyonlar Osmanlı ticaretine hâkim olmak isteyen Batılı merkantilist devletlerin aralarındaki rekabeti sertleştirdi. Bu rekabette uzunca bir süre öne çıkan devlet Fransa oldu. Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı genellikle Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Karşılığında da 1740 yılında yaptığı yeni bir antlaşmayla kapitülasyonları sürekli hâle getirdi.
Kapitülasyonlar, Osmanlı ülkesini sanayileşmiş Avrupa devletlerinin açık pazarı hâline getirdi. Söz konusu devletler ürettikleri ucuz ve kaliteli malları Osmanlı pazarlarında sattılar. Avrupa devletleriyle rekabet edemeyen Osmanlı esnaf ve zanaatkârı bundan olumsuz yönde etkilenerek zamanla işini kaybetti. Diğer yandan uzun yıllar boyunca oturmuş olan dış ticaret dengesi ithalat lehine bozuldu ve gümrük gelirleri hızla düştü. Osmanlı Devleti dışarıya ham madde satan, dışardan mamul madde satın alan bir devlet hâline geldi. Böylece kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin Batılı anlamda millî bir sanayileşme hareketi başlatmasını engelledi. Özellikle 1838 Balta Limanı Antlaşması'nın İngiltere'ye tanıdığı ayrıcalıklar Osmanlı ülkesini sanayileşmiş Avrupa devletlerinin kazanç alanına dönüştürdü.
Osmanlı Devleti iç piyasada mal bolluğunu sağlamak amacıyla merkantilist Avrupa devletlerinin aksine ihracatın yerine ithalatı teşvik eden bir ekonomi politikası izledi. Bunun sonucunda Coğrafi Keşifler'in (Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleri) Akdeniz havzasında yol açtığı ekonomik bunalımı en fazla hisseden devletler arasına girdi.

Merkantilist Ekonomi ve Askerî Devrim'in Osmanlı Savaş Organizasyonuna Etkileri

Avrupa'daki fiyat hareketlerine bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlığın en önemli sonuçlarından biri tımar sisteminin bozulması oldu. Tımar sisteminin temel amacı topraktan alınan vergilerle güçlü bir ordu oluşturmaktı. Bu sistemde tımarlı sipahi, bulunduğu yerde öşür vergisi dışındaki vergilerin çoğunu akçe cinsinden nakit olarak toplardı. Ancak toplanan vergiler XVI. yüzyılın sonlarından itibaren peş peşe gelen tağşişler yüzünden fiyat artışlarının gerisinde kalmıştı. Bunun sonucunda da dirlik sahibi olmanın cazibesi azalmış ve tımarlı sipahiler topraklarını terk etmeye başlamıştı.
Tımar sisteminin çözüldüğü süreçte Osmanlı Devleti enflasyona karşı sipahilerin gelirlerini yükseltip toprak düzenini korumak yerine iltizamı yaygınlaştırmayı tercih etti. İltizam usulü; Devlete ait vergi gelirlerinin açık arttırma usulü ile peşin paraya kiralanmasına denir. Bu uygulamada amaç devlet hazinesine para sağlamak ve uzak eyaletlerin vergisinin toplanmasını kolaylaştırmaktır. Bu dönemde tımar toprakları, kanuna aykırı olarak para karşılığında askerlikle ilgisi olmayan kişilere verildi. Diğer yandan mirî araziler (devlete ait arazi) mukataa (gelirlerin doğrudan devlet hazinesine aktarılan topraklardır) hâline getirilerek buraların vergi toplama hakkı para karşılığında mültezimlere(iltizam usulü ile vergi gelirlerini kiralayan kişi) kiralandı. Böylece dirlikler nüfuzlu kimseler tarafından alınıp satılabilen birer kâr aracına dönüştü.
Tımar sistemini tasfiye sürecinde hazinenin artan nakit ihtiyacını karşılama kaygısının yanında Batı'da ortaya çıkan Askerî Devrim'e ayak uydurma çabası da etkili oldu. Yeni dönemde ok, yay, kılıç ve mızrakla donatılmış tımarlı sipahiler ateşli silahlar kullanan Avrupa ordularındaki piyadelere karşı etkisiz kalıyordu. Bu durum Osmanlı savaş organizasyonunda zorunlu dönüşüme yol açtı. Devlet, sipahilerin yerine merkezde sürekli eğitime tabi tutulan ve tüfek kullanabilen yeniçeri piyadelerinden kurulu daimî bir orduya ihtiyaç duydu.
Kapıkulu ordusuna kanunlara aykırı şekilde yapılan alımlarla yeniçeriliğin esasını teşkil eden devşirme sisteminden uzaklaşılmış oldu. 1703 yılında ise emredilen son devşirme işlemi, yerine getirilmeyerek sistem resmen kaldırıldı. Diğer yandan başkentin dışındaki şehirlerde ve kasabalarda görevli kapıkulları askerlikten çok vergi tahsili gibi işlerde kullanıldı. Böylece kapıkulu askeri, kazanç peşine düşerek geleneksel savaşçılık özelliklerini kaybetti.
Osmanlı Devleti'nin ateşli silahlarla donatılmış, daimî ordu ihtiyacı beylerbeyi ve sancakbeyi gibi taşra idarecilerini harekete geçirdi. Söz konusu kişiler köylülerin arasından seçtikleri gençleri levent, sarıca ya da sekban adıyla ücretli asker olarak istihdam ettiler.
Sekban birlikleri zaman içinde çeşitli sorunların kaynağı hâline geldi. Barış zamanlarında işsiz kalan sekbanlar, halktan zorla haraç toplayarak sosyal ve ekonomik dengeyi bozdular. Onlara komuta eden taşra yöneticileri de merkezî otoritenin zayıflığından yararlanarak halktan keyfî vergiler topladılar. Taşra yöneticileri emirleri altındaki sekban, sarıca ve levent gibi ücretli askerleri devlet yararından çok kendi çıkarları için kullanarak özellikle Anadolu'da önemli güç odakları hâline geldiler. Hatta devlete karşı ayaklanmalar çıkararak bazı Anadolu şehirlerini ele geçirdiler.
Osmanlı toprak düzeninde iltizam sistemiyle birlikte başlayan özelleşme eğilimi ordu lojistiğinin bozulmasına neden oldu. Sefere çıkan ordu için silah, cephane, erzak ve yem temini ile bunların hızlı bir şekilde nakli hayati önemdeydi. Daha önceleri bu işlerin çoğu tımar ve zeamet sahiplerine yüklenir, yükümlülüğünü yerine getirmeyenler cezalandırılırdı. Ancak tımar sisteminin çözülmeye başlamasıyla

birlikte ordunun lojistik hizmetlerini yerine getireceklerin sayısı azaldı. Bunun üzerine devlet söz konusu hizmetleri satın alma yoluna gitti.

Avrupalıların Değişen Savaş Stratejileri Karşısında Osmanlı Ordusu

Osmanlılarda tabur cengi; savaş düzeninde top arabaları ve nakil araçları merkezin hemen önünde zincirle birbirlerine bağlanıyordu. Bu savunma hattı geride konuşlanan sahra topları ve tüfekli piyadelerle güçlendiriliyor; savaş başlayınca da duruma göre kare veya çember şeklini alıyordu. Böylece dört tarafa ateş açabilen ve adeta seyyar bir kale gibi hareket eden merkez kuvvetleri yaklaşan düşmana ağır kayıplar verdiriyordu. Aynı anda sipahiler de sağ ve sol kanatlardan hızla ileri atılarak düşman ordusunu kuşatıp bozguna uğratıyordu.

Osmanlılar tabur cengi adını verdikleri bu savaş nizamını XVI. yüzyılın sonlarına kadar başarıyla uyguladılar. Zaferle sonuçlanan tabur cenklerinin sonuncusu 1596 tarihli Haçova Meydan Savaşı oldu. Osmanlı ordusu Habsburglara karşı yaptığı bu savaşta oldukça zorlandı. Bunda Osmanlıların muharebe tarzlarını yenileyememesi kadar Hasburgların geliştirdiği saf düzeninde ateş taktiği de rol oynadı. Bu taktiğe göre her piyade safı ateş ettikten sonra yerini arkasındaki safa devredip en arkaya geçiyor ve sıra kendisine gelene kadar tüfeğini tekrar dolduruyordu. Böylece askerler seri atış imkânı buluyor ve karşıdaki ordu sürekli ateş altında tutulabiliyordu (kontra Marş).

Osmanlı ordusu muharebe taktiklerinde Avrupa ordularının gerisinde kalmasının sonuçlarını II. Viyana Kuşatması sonrasında yeniden başlayan meydan savaşlarında gördü. Hafif sahra toplarının savaş alanındaki hızı ve etkinliği karşısında düzeni bozulan Osmanlı orduları top ateşinin peşinden gelen toplu süngü saldırılarında ağır kayıplar vermeye başladı.

Osmanlı Devleti'nde Savaş Finansmanını Karşılamak İçin Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti'nde iltizam sistemi tımar toprakları dışında kalan, geliri doğrudan hazineye aktarılan mukataaları (gelirleri doğrudan devlet hazinesine aktarılan topraklar) kapsıyordu. Bu sistemde mukataalardan toplanacak vergilerin tahsili maaşlı memurlar yerine mültezimler eliyle yapılıyordu. Mültezim, açık arttırmayla belirlenen parayı peşin olarak devlete öder, sonra da söz konusu mukataanın vergilerini toplama hakkını elde ederdi. İltizam hakkı genellikle üç yıllığına verilir; duruma göre altı, dokuz hatta on iki yıla kadar uzatılabilirdi. Mültezim, yıl boyunca vergileri toplar ve devlete ödediğinin üzerindeki geliri kâr olarak kendisine ayırırdı. Yükümlülüklerini yerine getirmediğinde ise mukataası kendisinden alınıp başka birine kiralanırdı.

İltizam gelirleri, uzun süren savaşların yol açtığı bütçe açıklarını kapatmaya yetmedi. Bunun üzerine yeni kaynak arayışına giren devlet tımar ve zeametlerin ardından has topraklarını da mukataaya dönüştürdü. Elindeki bazı mukataaları, maaş istememeleri ve yıllık vergi ödemeleri şartıyla **ömür boyu** yararlanmaları için asker ve sivil görevlilere bıraktı. 1695 yılında uygulamaya konulan bu sistem malikâne usulü adıyla anıldı. Böylece daha önce tımar sisteminin uygulandığı mirî topraklar, alınıp satılabilen özel mülkler hâline geldi. Başka bir ifadeyle Osmanlı coğrafyasında toprağın ticarileşmesi süreci başlamış oldu.

Devletin düşüncesine göre toprağı ömür boyu elinde tutacak olan malikâne sahibi, gelir kaynağını hızla tüketmek yerine onu verimli ve sürekli hâle getirmek için çaba gösterecekti. Aynı zamanda kendi menfaatleri gereği malikânesinde üretim yapan reayayı himaye edip koruyacaktı.

Osmanlı Devleti iltizam ve malikâne yoluyla hazinesine kaynak girişi sağladı. Ancak bu uygulamalar merkez yönetiminin toprak ile olan bağını zayıflatarak taşradaki merkezkaç eğilimlerin kuvvetlenmesine yol açtı. Çünkü mültezim veya malikâne sahibi, kendi bulunduğu bölgedeki eyalet ve sancak yöneticisine karşı sorumlu değildi. Bunlar devlet denetiminden uzak şekilde, yüksek duvarlar ve gözetleme kuleleriyle çevrili korunaklı yerlerde birer derebeyi gibi yaşadılar. Kimi zaman yetkilerini aşarak usulsüz vergiler toplayıp vergisini ödeyemeyen çiftçilerin topraklarını ellerinden aldılar. Devlet arazilerine satın alma veya fiilen sahiplenme yoluyla el koydular. Böylece mirî toprakları özel mülkiyete dönüştürerek merkezî idare karşısında siyasi güçlerini arttırdılar. Daha da önemlisi topraktan yararlanma hakkının kendilerinden sonra çocuklarına geçmesini sağlayarak yerel hanedanlıklara dönüştüler.

Osmanlı Devleti idari, mali ve askerî yönden güç kaybına uğraması ve artan para ihtiyacı nedeniyle taşrada ortaya çıkan mahallî unsurlara karşı mücadele edemedi. Aksine giderek daha önemli hâle gelen bu kesime; asayişi sağlama, devlet adına asker toplama ve savaş vergilerini tahsil etme imtiyazları tanımak zorunda kaldı. Böylece Avrupa'da feodaliteye karşı merkezî devletler güçlenirken kendi coğrafyasında merkezî idareye karşı ayan veya eşraf denilen; mahallî, politik ve ekonomik aktörlerin güçlenmesine zemin hazırladı. Ayanlar tımar ve zeamet topraklarının mukataalara dönüştürülüp iltizama verilmesiyle daha çok toprak satın aldılar. Taşrada merkezî otoriteyi temsil eden beylerbeyi, sancak beyi ve tımarlı sipahiler gibi görevlilerin zaman içinde azalmasıyla da nüfuzlarını arttırdılar.

Osmanlı Devleti artan savaş giderlerini karşılamak için avarız akçesi adı verilen olağanüstü vergiler toplama yoluna gitti. Ne zaman ve ne kadar toplanacağı padişah emriyle veya doğrudan Divân-ı Hümâyun kararıyla belirlendiği için bu vergilere avârız-ı divâniyye de denirdi.

Avarız vergileri Suriye, Bağdat, Girit ve Yemen eyaletleri dışındaki eyaletlerin halkından alınırdı. Bu vergi köylerde toprağa, şehirlerde ise geçimini sağlayacak daimî bir işe sahip olanlar tarafından ödenirdi.

Osmanlı Devleti'ndeki mali bunalım XVII. yüzyılın sonlarına doğru, yeniçeri sayısına bağlı olarak artan ulufe ve cülus bahşişi harcamaları nedeniyle daha da ağırlaştı. II. Viyana Kuşatması sonrasında başlayan uzun savaş döneminde devlet para darlığına çözüm bulmak için saraydaki altın ve gümüş eşyayı darphaneye göndererek bunlardan sikke kestirmek zorunda kaldı. Ayrıca daha ucuz bir maden olan bakırdan mankur denilen paraları piyasaya sürdü.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇÖZÜLME BELİRTİLERİ

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın başlarından itibaren dışarıda Avusturya ve İran ile savaşırken içeride de isyancılarla mücadele etti.

Celâli İsyanları

Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında çıkan isyanlara, Yavuz Dönemi'nde Tokat yöresinde ayaklanan Bozoklu Celâl'den dolayı Celâli İsyanları denildi. XVI. yüzyılın sonlarına doğru artan Celâli İsyanları; tımar sistemindeki bozulmalar, vergi artışları ve eyaletlerdeki bazı devlet görevlilerinin haksız uygulamalarından kaynaklandı. İsyanların çıkmasında fiyat artışları ve kıtlıklar, Avusturya ve İran ile yaşanan uzun süreli savaşlar da etkili oldu.

Celâli İsyanları'na çoğunlukla toprağı elinden alınmış köylüler, vergisini ödeyemeyen çiftçiler ve taşradaki yöneticilerin kanunsuzluklarından zarar gördüğü için devlete güveni sarsılan kişiler katıldı. İsyanlar asker kaçaklarının katılımıyla daha da büyüdü. Örneğin Avusturya ile yapılan 1596 tarihli Haçova Meydan Muharebesi'nin başlangıcında Osmanlı ordusu ağır kayıplar verince askerlerin bir kısmı savaş alanını terk etti. Seferin ardından Sadrazam Sinan Paşa, kaçakları tespit ettirip mallarına el koydurdu. Bu olay Anadolu'da Celâli İsyanları'nın yaygınlaşmasında önemli bir dönüm noktası oldu.

Celâli İsyanları'nın belli başlıları isyancılara elebaşılık yapan Karayazıcı, Canbulatoğlu, Deli Hasan, Kalenderoğlu ve Tavil Ahmed tarafından çıkarıldı. Sivas Valisi Varvar Ali Paşa ve Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa gibi görevliler ise devlet ile anlaşmazlıkları nedeniyle ayaklandı. Ayaklanmacılara savaşlardan sonra sivil hayata salıverilen sarıca ve sekban gibi silahlı gruplar da katıldı.

Celâli İsyanları, Anadolu'da tarım üretiminin azalmasına ve gıda fiyatlarının yükselmesine neden oldu. Sosyal ve ekonomik düzeni altüst eden bu isyanların yol açtığı kargaşa ortamında can kayıpları yaşandı. Köyler ve kasabalar harabeye döndü. Dirlik ve düzeni bozulan köylüler topraklarını satıp başkalarının toprağında tarım işçiliği yapmak zorunda kaldı. Bazıları da çareyi şehirlere sığınmakta buldu. Osmanlı tarihinde "Büyük Kaçgun" adı verilen bu göç hareketi nedeniyle tımar sistemindeki bozulma hızlandı. Şehirlerde kontrolsüz nüfus artışına bağlı olarak barınma, işsizlik ve asayiş gibi yeni sorunlar ortaya çıktı. İsyanlar vergilerin toplanamaması ve vergi gelirlerinin düşmesi sonucunu doğurdu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin doğuda Safevilere, batıda Avusturyalılara karşı mücadelesini zayıflattı. Osmanlı Devleti, Celâli İsyanları'nı bastırsa da sorunun nedenlerini ortadan kaldıramadığı için XVII. yüzyıl boyunca benzer hareketlerle uğraşmak zorunda kaldı.

Yeniçeri İsyanları

İstanbul İsyanları adıyla da bilinen Yeniçeri İsyanları, XVI. yüzyılın sonlarına doğru yeniçeri sayısının Devşirme Kanunu'na aykırı biçimde arttırılması sonucu ortaya çıktı. Kapıkulu ordusunda disiplinin bozulduğu bu dönemde yeniçeriler kanunlara aykırı hareket etmeye, görevlerini yerine getirmemeye ve devlet işlerine müdahale etmeye başladılar. Kendi çıkarları doğrultusunda padişahlara karşı devlet içindeki başka kişi ve gruplarla iş birliği yaptılar. Başka bir deyişle "Ocak, devlet içindir." anlayışını terk ederek "Devlet, ocak içindir." anlayışını benimsediler.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın Ortalarından itibaren başlayan ekonomik sorunların en önemli yansımaları yeniçeriler üzerinde görüldü. Bu dönemde devlet ulufe ve cülus bahşişlerini ödemekte zorlandı. Yeniçerilerin ücretlerini ayarı düşük akçelerle ödemek isteyince de isyanlarla karşı karşıya kaldı. Yeniçeri İsyanları ulema sınıfı, esnaf ve İstanbul halkının bir kısmı tarafından desteklendi. Padişahlar çoğu kez isyanlar karşısında yeniçerilerin isteklerini yerine getirmekten başka çıkar yol bulamadı. Bu da yeniçerileri devlet içinde istediğini yaptıran hatta padişahları tahttan indiren bir güç hâline getirdi.

III. Murad Dönemi'nde ulufelerini ayarı düşük akçelerle almak istemedikleri için ayaklanan yeniçeriler XVII. yüzyıl boyunca benzer nedenlerle isyanlar çıkardılar. Yeniçeri İsyanları'nın en büyükleri II. Osman, IV. Murad ve IV. Mehmed Dönemleri'nde yaşandı.

1621 yılında ordusunun başında Lehistan Seferi'ne çıkan genç padişah II. Osman, Hotin Kalesi önlerinde yapılan meydan savaşını yeniçerilerin isteksizliği nedeniyle zaferle sonuçlandıramadı. Sefer sırasında kapıkulu ordusundaki bozulmayı yakından gören padişah, İstanbul'a dönüşünde Yeniçeri Ocağını kaldırıp yeni ve disiplinli bir ordu kurmaya karar verdi. Ancak 1622'de çıkan isyan nedeniyle bu projesini hayata geçiremedi. II. Osman ulemadan ve halktan bazı kişilerin de katıldığı bu isyanın sonucunda yeniçeriler tarafından tahttan indirilip öldürüldü.

Yeniçeriler 1632 yılında cülus bahşişi alamadıkları gerekçesiyle bir kez daha ayaklandılar. Padişah IV. Murad yeniçeriler karşısında önce geri adım atarak zaman kazanmaya çalıştı. Yeterince güç kazandıktan sonra da önde gelen isyancıları ortadan kaldırıp karışıklıklara son verdi.

İstanbul İsyanları'nın en büyüklerinden biri Sultan IV. Mehmed Dönemi'nde (1648-1687) çıkan ve Osmanlı tarihinde Çınar Vakası veya Vaka-i Vakvakiye adıyla bilinen ayaklanma oldu. 1656 tarihli bu ayaklanma sırasında yeniçeriler maaşlarının ayarı düşük akçelerle ödenmesinin sorumlusu olarak gördükleri saray görevlilerinin öldürülerek kendilerine teslimini istediler. İsteklerinin yerine getirilmesinden sonra da kışlalarına çekildiler.

XVIII. yüzyılın ilk Yeniçeri İsyanı, Osmanlı Devleti'nin büyük kayıplara uğradığı Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları sonrasında patlak verdi. Uzun süren savaşların ardından Padişah II. Mustafa, devlet işlerinden uzaklaşarak zamanının çoğunu Edirne'de geçirmeyi tercih ediyordu. Halk arasında padişahın Edirne'yi başkent yapacağı konuşuluyordu. Bu söylentiler nedeniyle yeniçeriler ve İstanbul halkı arasında başlayan huzursuzluk kısa sürede isyana dönüştü. İstanbul'da idareyi ele alan isyancılar Edirne'ye gelerek II. Mustafa'yı tahttan indirdiler (Edirne olayı).
Yerine de kardeşi III. Ahmed'i getirdiler. XVIII. yüzyılda taht değişikliğiyle sonuçlanan bir başka Yeniçeri İsyanı Patrona Halil İsyanı adıyla 1730 yılında yaşandı. Bu dönemde halkın Lale Devri'nin lüks harcamalarına duyduğu öfke, İran Cephesi'nden gelen yenilgi haberleriyle büyüyerek 1730'da isyana dönüştü. Yeniçeri Ocağının da katıldığı bu isyanın sonunda III. Ahmed tahttan indirilerek yerine I. Mahmud getirildi.
Yeniçeri isyanları;Osmanlı Devleti'nde padişah değişikliklerine ve önemli devlet adamlarının idamına neden oldu. Bütün bu olaylar merkezî otoritenin sarsılmasına, devlet idaresinin bozulmasına ve ıslahat girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇÖZÜLMEYİ ÖNLEME ÇABALARI

Ekber ve Erşed Sistemine Geçilmesi

Önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hükümdara ülkeyi yönetme hakkının doğrudan doğruya Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Türklerde kut denilen bu ilahi gücün hükümdar ailesinin tümüne ait olduğu kabul edilirdi. Buna göre hanedanın her bir erkek üyesi tahta çıkma hakkına sahipti. Ancak kimin tahta geçeceği konusunda belli bir saltanat veraseti usulü yerleşmemişti.
Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında I. Murad hanedan üyeleri arasındaki kavgaları önlemek ve merkezî otoriteyi güçlendirmek üzere "Ülke hanedanın ortak malıdır." anlayışı yerine "Ülke padişah ve oğullarınındır." anlayışını getirdi. Amaç taht kavgalarını önlemek ve merkezi otoriteyi korumaktır. Bunun gereği olarak şehzadeler sancak beyi ünvanıyla sancakların yönetimine tayin edildi. Ancak sancaklara gönderilen şehzadelerin padişahın kontrolünden uzak şekilde askerî ve siyasi yönden güçlenmeleri yeni sorunlara yol açtı. İddialı birer taht adayı olarak yetişen bu şehzadeler birbirlerine karşı şiddetli saltanat mücadelelerine giriştiler. Taht mücadelelerinin rakip devletlere fırsat verdiğini ve Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüreceğini gören Fatih Sultan Mehmed "kardeş katli" kanununu getirdi. Bu kanuna göre tahta geçen padişah ülke bütünlüğü için kardeşlerini öldürme hakkına sahip oldu. Amaç taht kavgalarını önlemek ve merkezi otoriteyi korumaktır.
Kardeş kavgalarını önlemek isteyen bir diğer Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman oldu. Kanuni sancağa çıkma usulünü şehzadelerden en büyüğünün sancağa gönderilmesi, diğerlerinin sarayda tutulması şeklinde devam ettirdi. Sancaktan yetişip tahta çıkan son Osmanlı padişahı, III. Mehmed (1595-1603) oldu. Onun oğlu I. Ahmed sancağa çıkmadan sarayda yetişip tahta geçti. I. Ahmed o güne kadarki uygulamanın aksine kardeşi Mustafa'yı öldürtmeyerek ona padişahlık yolunu açtı. I. Ahmed'in 1617'de ölümünün ardından Osmanlı tahtına padişah oğullarından biri yerine hanedanın en yaşlı erkek üyesi olan I. Mustafa geçti. Böylece Osmanlı Devleti'nde saltanatın babadan oğula geçmesi usulüne son verilerek Ekber ve erşedlik anlayışı benimsendi. Ekber ve erşedlik anlayışı:Hanedanın en yaşlı ve en olgun erkek üyesinin padişah olmasını esas alır. Amaç taht kavgalarını önlemek ve merkezi otoriteyi korumaktır.
Osmanlı Devleti'nde ekber ve erşed sistemi iç siyasi karşılıklara engel olmak (taht kavgalarına engel olmak) amacıyla getirildi. Nitekim bu sisteme geçildikten sonra şehzadeler arasındaki taht mücadelelerinde belirgin bir azalma görüldü. Bununla birlikte kafes adı verilen saray odalarında yetişen padişahların deneyimsizlikleri sebebiyle saray kadınlarının ve ağalarının devlet içindeki etkinliği arttı. Devlet hizmetine girme ve görevde yükselmede liyakat prensibinin yerini rüşvet, yolsuzluk ve adam kayırmacılık aldı. Kadılık ve müderrislik gibi eğitim gerektiren görevler bile para ile alınıp satılır hâle geldi. Müderrislik beşik ulemalığı uygulamasıyla babadan oğula geçen bir ünvana dönüştü. Tımarlar da hak eden kişilere değil, en fazla parayı ödeyenlere tahsis edildi.

Osmanlı Islahat Layihaları

Osmanlı tarihinde layiha devlet idaresindeki bozulmaların sebepleri ve çözümüne yönelik hazırlanan raporları ifade etmekte kullanılan bir terimdir. Osmanlı ıslahat layihaları XVI. yüzyılın ortalarından itibaren önde gelen âlimler ve devlet adamları tarafından hazırlanarak padişahlara sunulmuştur.

Klasik Dönem Osmanlı layihaları merkezî yönetimin düzeltilmesi hâlinde ülkedeki bütün sorunların çözüleceğini düşünen bir bakış açısıyla hazırlandı. Layihalarda gerilemenin nedeni olarak 'kanun-u kadim'e aykırı şekilde, adalet ve liyakatten uzaklaşılması gösterildi. Bozuklukları gidermenin çaresi olarak da tekrar bu ilkelere dönülmesi tavsiye edildi. Bu kapsamda Osmanlı tarihinin en önemli ıslahat layihaları XVII. yüzyılda yaşamış olan Koçi Bey (öl. 1650), tarafından hazırlandı.

Koçi Bey 1631'de IV. Murad'a sunduğu yirmi iki bölümlük risalesinde askerî teşkilatın günden güne bozulduğunu, devlet kurumlarında yolsuzluk ve rüşvetin çoğaldığını belirterek önlem alınmazsa işlerin daha kötüye gidebileceğine dikkat çekti. O eserinde tespitlerinin yanı sıra aksaklıkların düzeltilmesi için yapılması gerekenlerle ilgili tavsiyelerde bulundu. Bozulmanın başlangıcını Kanuni Devri'ne kadar götüren Koçi Bey'e göre devlet işlerinin düzelmesi için zeamet ve tımarlar hak sahiplerine verilmeli, ulufeli asker sayısı azaltılmalı ve veziriazam bağımsız olmalıydı.

Koçi Bey layihasında yüksek rütbeli devlet görevlilerinin hakkı olan kişiler arasından seçilmesi ve bu kişilerin sebepsiz yere görevden alınmaması gerektiği üzerinde durdu.
Koçi Bey'e göre Osmanlı Devleti'nde işlerin kötüye gitmesinin en önemli nedenlerinden biri tımar sisteminin bozulmasıdır.
Koçi Bey'in üzerinde önemle durduğu konulardan biri de Kapıkulu Ocağının bozulmasıdır. O sorunun ocak kanunlarına geri dönülmesi ve ulufeli asker sayısının azaltılmasıyla çözüleceğini belirtmiş.
Klasik Dönem Osmanlı layihalarında sorunların tek çözüm yolunun eskiye dönmekten geçtiği savunulurken söz konusu anlayış XVIII. yüzyılın sonlarına doğru değişmeye başladı. Bu dönemde Batı'daki gelişmelerin de etkisiyle yenileşmeyi tavsiye eden ıslahat layihaları hazırlandı. Böylece III. Selim Dönemi ıslahatlarını ifade eden Nizam-ı Cedit Islahatı'nın programı şekillendi.

Lâle Devri

Osmanlı tarihinde 1718 Pasarofça Antlaşması'yla başlayan 1730 Patrona Halil İsyanı'yla biten dönem Lâle Devri olarak adlandırılmıştır. Lale devri padişahı III.Ahmet, sadrazamı ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşadır.
Osmanlı devlet erkânı ve dönemin bazı aydınları, ilk kez Avrupalıların üstünlüğünün altında yatan sebepleri öğrenmek gerektiğini kabul etmiştir. Bu nedenle Avrupa'daki düzene ayak uydurarak ıslahatlar yapılması ve değişimin yolunun açılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.
Askerî (Seyfiye) sınıfın yerine devlet kademelerinde kalem ehli bürokratlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Örneğin dış sorunları çözmek için diplomasiye değer verilmiş ve dış ilişkilerde reisülküttaplık kurumu önem kazanmıştır. Bunda dönemin reisülküttabı Mehmed Rami Efendi'nin önemli bir rolü vardır. Mehmed Rami Efendi'nin reisülküttaplıktan sadrazamlığa getirilmesiyle kalemiye sınıfı giderek güçlenmeye başlamıştır

Lâle Devri Yenilikleri

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa olmuştur. Bu doğrultuda İstanbul'daki Avrupa ülkelerinin diplomatik temsilcileriyle düzenli bir ilişki kurulmuş ve çeşitli ülkelere ilk defa geçici elçiler gönderilmiştir. Elçiler yalnızca diplomatik ve ticari görüşmelerde bulunmamış, Avrupa'daki diğer gelişmeleri de yöneticilere rapor hâlinde sunmuşlardır. Avrupa'ya gönderilen ilk elçi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'dir (1720-1721 tarihleri arasında Paris)
III. Ahmed, 1727 yılında din kitapları basılmaması şartıyla matbaa açılmasına izin veren fermanını yayımlamıştır. Fransa Elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğlu Said Efendi ile İbrahim Müteferrika ortak bir matbaa kurdular. İbrahim Müteferrika matbaasında basılan ilk kitap, iki yıl kadar süren çalışmalar sonunda 31 Ocak 1729'da yayımlanan "Vankulu Lûgati"(*Terceme-i Sıhâh-ı Cevheri*) adlı sözlük olmuştur.
Osmanlı Devleti'nde okuyucu kitlesinin sınırlılığı, Matbaanın yaygınlaşmasını da engellemiştir. Hattatlığın yaygın bir meslek oluşu, okuryazar oranının düşüklüğü ve okuma alışkanlığının yaygınlaşmaması gibi sebepler, matbaanın Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar tarafından geç kullanılmaya başlamasının temel sebepleri olarak gösterilebilir. Kâğıt ihtiyacı ve yetişmiş eleman sorunu da matbaanın geç kullanılmasının teknik sebepleri olarak gösterilebilir

- Yeniçeri Ocağına bağlı "Tulumbacılar" adıyla ilk defa düzenli bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur. Fransız tesiri, süsleme sanatında ise barok ve rokoko tarzları kendini göstermiştir. 1748-1755 yılları arasında inşa edilen Nur-u Osmaniye Camisi ilk Barok tarzı camidir ve yarım daire avlusuyla geleneksel cami mimarisinden ayrılır.
- Çiçek aşısı kullanılmaya başlandı
- Lâle Devri'nde Doğu tıbbının bitkisel ilaçlarla tedavisi yerine, Batı'nın kimyasal ilaçlarla tedavisini tercih eden hekimlerin ortaya çıkması, sağlık konusunda bir ikilemin yaşanmasına belirlemek için bir sınav uygulamaya başlamıştır.
- Başta edebî eserler olmak üzere kültürel ve bilimsel eserlerin Türkçeye çevrilmesi için bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet; Arapça ve Farsça dışında Batı'da yazılmış birkaç tarih, felsefe ve astronomi eserini de Türkçeye tercüme etmiştir.
- İstanbul'da bir çini atölyesi, bunun yanında bir de kumaş ve çuha atölyesi kurulmuştur.
- Bazı zengin zümreler; Avrupalı tarzında ev eşyaları, giysiler, resim ve tablolar kullanmaya başlamıştır.

Matbaa ve Bilginin Üretilmesi

Çin'de matbaa ilk kez kullanılmıştır. Modern anlamda ilk matbaa Avrupa'da Gutenberg tarafından 1450'lerin başında geliştirilmiştir. Parşömen, keçi ve koyun derisinin üzerindeki yünün veya kılın kazınıp derinin birkaç gün kireçli suda bekletilmesi, ardından da sünger taşı ile parlatılmasıyla elde edilir ve bu yüzden pahalı bir malzemedir. Parşömene göre daha ucuz olan kâğıt, MS 105'te Çin'de icat edilmiştir. Osmanlıda, Gayrimüslimler içerisinde de matbaayı kullanan ilk grup Yahudilerdir.

İlim ve İrfan Erleri

Avrupa ile Osmanlı ilim dünyası arasındaki açığı fark eden ilk Osmanlı âlimi, Avrupa'da "Hacı Kalfa" ismi ile tanınan Kâtip Çelebi'dir. Kendisinden önceki âlimlerden farklı olarak birçok önemli eserin tercümesini yapan ve Batı'daki ilmî gelişmeleri de yakından takip eden Kâtip Çelebi, Arapça ve Türkçe eserler kaleme almıştır. Osmanlı bilim ve düşünce hayatında önemli bir yer edinen Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn" adlı eseri, kapsamlı bir bibliyografya ve ilimler ansiklopedisi özelliğini taşımaktadır.
Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünun adlı eserinde İslam medeniyetine ait çok sayıda kitap ve yazar hakkında tanıtıcı bilgiler verdi. Cihannüma adlı meşhur coğrafya ansiklopedisinde dünya coğrafyasını tanıttı. Çeşitli Batı dillerine de çevrilmiş olan Tuhfetü'l Kibar fi Esfâri'l Bihar 'da Osmanlı denizcilik tarihini anlattı. Takvimü't Tevarih adlı eserinde ise başlangıçtan 1648'e kadar gelen bir dünya kronolojisi düzenledi.

1655-1716 yılları arasında yaşayan ve Osmanlı Devleti'nin ilk vakanüvisti (resmi tarihçi) olan Naima Efendidir. "Târîh-i Naîmâ" adlı eserinde olayları, kronolojik ve çok yönlü değerlendirmelerle ele alarak kişiler ve kurumlar hakkında önemli bilgilere yer vermiştir. Edebiyatçı, halk tarihçisi, halk bilimci, hattat gibi yönleri ile öne çıkan Evliya Çelebi XVII. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı aydınıdır. Evliya Çelebi, kırk iki yılda yaptığı seyahatler sonucunda gezip gördüğü yerleri ve şahit olduğu olayları usta bir ressam bakışıyla "Seyahatname-i Evliya Çelebi" adlı eserinde bir araya getirmiştir. Seyahatnamesinde gezdiği bölgelerde bulunan inanışlar, gelenekler, kültürel ögeler, yararlı su ve bitkiler hakkında bilgiler vermiştir.

17. (XVII.) yüzyılın ıslahatların özellikleri:

1. Sorunların kaynağına inilmemiş, sorunlar kaynağında çözülmemiştir
2. Sorular baskı ve şiddete dayalı olarak çözülmeye çalışılmıştır
3. Islahatlar ıslahatları yapan kişilerin hayatıyla sınırlı kalmıştır
4. Avrupa'daki gelişmelerden yararlanılmamıştır.

18. (XVIII.) yüzyılın ıslahatların özellikleri:

1. Sorunların kaynağına inilmiş sorunlar kaynağında çözülmeye çalışılmıştır
2. Islahatlar ıslahatları yapan kişinin hayatıyla sınırlı kalmıştır
3. Avrupa'daki gelişmelerden yararlanılmıştır

DERS KİTABI NOTLARI